

**UCHWAŁA NR X/58/15
RADY GMINY RYJEWO**

z dnia 2 października 2015 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Ryjewo na lata 2015 – 2019.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15) ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r., poz. 594 z późn.zm.), w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.) Rada Gminy Ryjewo po uzyskaniu opinii Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwała, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Ryjewo na lata 2015 – 2019, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Ryjewo.

§ 3.

Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

§ 4.

Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Rady
Gminy

Kazimierz Zima

Załącznik do Uchwały Nr X/58/15 z dnia
2 października 2015 r. w sprawie
przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
Gminy Ryjewo na lata 2015-2019.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY RYJEWO NA LATA 2015-2019

Czerwiec 2015 R.

Opracowanie: mgr Teresa Romanowska-Kasperkiewicz

SPIS TREŚCI:

Zawartość

<u>1. WSTĘP</u>	4
<u>2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</u>	4
<u>3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE</u>	5
<u>3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków</u>	5
<u>3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami</u>	5
<u>3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami</u>	7
<u>3.4. Definicje</u>	7
<u>3.5. Inne ustawy</u>	8
<u>4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</u>	10
<u>4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami</u>	10
<u>4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2020</u>	12
<u>4.1.2. Narodowy Program Kultury - Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013</u>	12
<u>4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa</u>	13
<u>4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego na lata 2005-2020</u>	14
<u>4.2.2. Regionalny program operacyjny województwa pomorskiego na lata 2014-2020</u>	14
<u>4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego</u>	15
<u>4.2.4. Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata</u>	16
<u>5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</u>	17
<u>5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami na</u>	2

<u>poziomie gminy</u>	17
<u>5.1.1 Startegia Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Ryjewo</u>	17
<u>5.1.2 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Ryjewo</u>	17
<u>5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Ryjewo</u>	18
<u>5.2.1 Charakterystyka gminy</u>	18
<u>5.2.2 Zarys historii gminy wraz z dziejami poszczególnych wsi</u>	18
<u>5.2.3 Krajobraz kulturowy gminy Ryjewo</u>	22
<u>5.2.4 Układy ruralistyczne</u>	24
<u>5.2.5 Zabytki nieruchome</u>	28
<u>5.2.6. Zabytki ruchome</u>	28
<u>5.2.7 Zabytki archeologiczne</u>	28
<u>5.2.8 Zabytki w zbiorach muzealnych</u>	28
<u>5.2.9 Miejsca pamięci</u>	28
<u>5.2.10 Dziedzictwo niematerialne</u>	28
<u>5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony</u>	30
<u>5.3.1. Zabytki nieruchome gminy Ryjewo wpisane do Rejestru Zabytków</u>	30
<u>5.3.2. Obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków</u>	30
<u>5.3.3. Obiekty proponowane do wpisu do Rejestru Zabytków</u>	31
<u>5.3.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy Ryjewo</u>	32
<u>5.3.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków</u>	32
<u>6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń</u>	32
<u>7. Założenia programowe</u>	33
<u>8. Instrumenty służące realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami</u>	34
<u>9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami</u>	35
<u>10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami</u>	35
<u>11. Podsumowanie</u>	36

1. WSTĘP

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Dz.U. z 2003, Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Przyjęto wytyczne zawarte w poradniku metodycznym opracowanym przez Krajowy Ośrodek i Badań i Dokumentacji Zabytków pt. Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik Metodyczny- Warszawa 2008 r. Podstawą do wykonania programu opieki nad zabytkami w gminie Ryjewo było wykonanie przede wszystkim kart gminnej ewidencji zabytków, które dały pogląd na stan i liczebność obiektów zabytkowych oraz wykorzystanie kart rejestrowych Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku. Przedmiotem opracowania w tym przypadku jest dziedzictwo kulturowe pozostające w granicach administracyjnych gminy Ryjewo. Celem opracowania jest określenie podstawowych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami gminy Ryjewo. Program Opieki nad Zabytkami ma za zadanie inicjować, wspierać i koordynować prace z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniać a także promować ochronę dziedzictwa kulturowego tego terenu. Jest on także podstawą współpracy między samorządem gminy a właścicielami obiektów zabytkowych oraz Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Rozwijanie współpracy w kolejnych latach powinno przynieść społeczności gminy Ryjewo wymierne korzyści w zachowaniu dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Program opieki nad zabytkami jest dokumentem wymagającym cyklicznej aktualizacji. Ponieważ niniejsze opracowanie powstało jako pierwsze, powinno być istotnym punktem odniesienia dla programów powstających na kolejne okresy czteroletnie, z koniecznymi zmianami, które będą uwzględniać nowe uwarunkowania prawne i administracyjne oraz zmieniające się warunki gospodarcze i społeczne.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO

PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Realizowanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów lokalnych. Zgodnie z brzmieniem art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 594) „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy m.in. kultury (...), w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza program opieki nad zabytkami swojej gminy na okres 4 lat. Podstawowym celem jego jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

3.UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków

Na podstawie art. 5, art. 6 ust.1 i art. 86 Konstytucji RP zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

3.2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Według zapisów art. 4 cytowanej wyżej ustawy ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 powyższej ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,

- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - cmentarzami,
 - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2012 poz. 642 z późn. zm.),
 - instrumentami muzycznymi,
 - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków.

Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ponadto uregulowania dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się m.in. w poniższych ustawach:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j.Dz. U. poz. 647 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 102, poz. 651 z późn. zm.),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności

kulturalnej (tj. Dz. U. z 2012 r. poz. 406).

3.3 Zadania samorządu z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami

Jak już wspomniano powyżej, obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami.).

Zgodnie z nim:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
3. Programy, o których mowa powyżej, ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
4. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy

3.4. Definicje

Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzyjnie określają definicje słownictwa związanego z ochroną zabytków. Należy przywołać za ustawą następujące definicje:

1. **Zabytek**- nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową
2. **Zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1
3. **Zabytek ruchomy** – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1
4. **Zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.
5. **Instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
6. **Prace konserwatorskie** –działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
7. **Prace restauratorskie** –działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,
8. **Roboty budowlane** –roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,

9. **Badania konserwatorskie** –działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,
10. **Badania architektoniczne** –działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,
11. **Badania archeologiczne** –działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
12. **Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** –przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
13. **Historyczny zespół budowlany** –powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
14. **Krajobraz kulturowy** –przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze,
15. **Otoczenie** –teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

3.5 Inne ustawy.

Ustawa z 7 lipca 1994 r. **prawo budowlane** (Dz. U. z 2015 r., poz.443.) w art. 39 jednoznacznie określa warunki uzyskania pozwolenia na budowę w przypadku prowadzenia prac budowlanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską. W ust. 1 dotyczącym robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków sformułowano wymóg uzyskania pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę. W ust. 3 wskazano, że w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W przypadku robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, właściwy organ może nałożyć na inwestora obowiązek uzyskania pozwolenia na ich wykonanie, gdy wiąże to się z pogorszeniem stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków. Mówi o tym art. 30 ust. 7 pkt 2 wym. ustawy.

Ustawa z 27 marca 2003 r. **o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2015 r., poz. 199.) z aktami wykonawczymi.

W art. 1 wskazane są wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej jako niezbędne do uwzględnienia w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Art.2 podaje definicję „dóbr kultury współczesnej”, które określono jako niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna.

Art. 3 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym stwierdza, że do zadań gminy

należy, prowadzenie w granicach swojej własności rzeczowej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego, odnoszących się do obszaru powiatu i zagadnień jego rozwoju. W ustawie o planowaniu przestrzennym wielokrotnie wskazuje się na konieczność uwzględnienia stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej zarówno w studium, w planach jak i w decyzjach o warunkach zabudowy.

Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o **ochronie przyrody** (Dz. U. z 2013 r. poz. 627).

Ustawa określa warunki zezwoleń na usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków oraz opłaty za te czynności.

Ustawa z 31 stycznia 1959 r. o **cmentarzach i chowaniu zmarłych** (Dz. U. z 2011 r. Nr 118, poz. 687). definiuje, że wszelkie planowane prace na terenie cmentarza wpisanego do rejestru zabytków wymagają uzyskania zezwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Chodzi tu zarówno o prace konserwatorskie przy zabytkowych nagrobkach, prace porządkujące zieleń, małą architekturę, a także lokalizacje nowych grobów.

Ustawa z 28 lipca 1983 r. o **podatku od spadków i darowizn** (Dz. U. z 2015 r., poz. 86).

W art. 4 ust.1 pkt. 9 stanowi, że zwalnia się od podatku nabycie w drodze spadku :

lit. c) zabytków ruchomych, kolekcji wpisanych do rejestru zabytków, a także dóbr kultury złożonych w muzeum na co najmniej 2 lata, zgodnie z obowiązującymi przepisami,

lit. d) przez osoby zaliczone do I i II grupy podatkowej zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o **gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2014 r. poz.518). Celami publicznymi w rozumieniu ustawy jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art.5) i ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 5a). Ustawa w art. 13 ust.4 obliguje do uzyskania zgody wojewódzkiego konserwatora zabytków na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków albo wniesienie ich jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, jeżeli stanowią one własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego. Art.29 ust.2 stanowi, że w razie sprzedaży, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie. W sprawach ustanowienia trwałego zarządu, znaczenie ma art. 45 ust. 2a, na podstawie którego w decyzji o ustanowienie trwałego zarządu na rzecz jednostki organizacyjnej będzie można nałożyć na nią obowiązek odbudowy lub remontu zabytkowych obiektów budowlanych, o ile znajdują się one na nieruchomości wpisane do rejestru zabytków.

Do art. 96 ust. 1 ustawy dodano ustęp 1a, który uzależnia dokonanie przez wójta, burmistrza, prezydenta miasta podziału nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków od uprzedniego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Natomiast art. 96 ust. 2 obliguje sąd, jeżeli prowadzi on postępowanie dotyczące podziału nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, do zasięgnięcia opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w tej sprawie.

Ustawa z dnia 31 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 207, poz.1230) daje możliwość dla organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego przyznawania stypendiów mających na uwadze wspieranie rozwoju umiejętności artystycznych oraz upowszechniania kultury i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.

U. z 2014 r. poz.1118) w art. 4 ust.1 ,3,4,13,16 w sferę zadań publicznych wpisuje zadania w zakresie podtrzymywania i upowszechniania tradycji, rozwój świadomości obywatelskiej i kulturowej, rozwój kultury, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 30, poz. 259),

Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. Nr 71, poz. 650),

Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. Nr 75, poz. 706),

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. Nr 89, poz. 510),

Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. Nr 124, poz. 1302),

Rozporządzenie Ministra Kultury z 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkami” (Dz. U. Nr 124, poz. 1304),

Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153) ,

Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (tekst jednolity w obwieszczeniu z 30 marca 2013 r., Dz. U. z 2014 r., poz. 399),

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661),

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych(Dz. U Nr 165, poz. 987).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 13 marca 2015 r.(Dz. U. z 2015r., poz.383), zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

4.UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1.Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami są zbieżne z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami Gminy Ryjewo. Cele te wymienione są w przedstawionych poniżej dokumentach:

- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014- 2017 opracowany przez Ministerstwo Kultury I Dziedzictwa Narodowego jako załącznik do Uchwały nr 125/2014 z 24.06.2014r. do Krajowego programu ochrony zabytków i

opieki nad zabytkami. Znajduje się w nim szereg zapisów mających istotny wpływ na niniejszy dokument. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017 jest dokumentem utworzonym na podstawie przepisów art. 84 i art.8 ust. 1 u.o.z. W Krajowym programie ustalono **Diagnozy** stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.
- Na podstawie Diagnozy przeprowadzono analizę SWOT i w ścisłym powiązaniu z jej wynikami oraz w powiązaniu z celem 4 Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego), sformułowano cel główny krajowego programu a mianowicie wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Do realizacji celu głównego opracowano trzy cele szczegółowe:
 - wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce,
 - wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków,
 - tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji, które z kolei realizowane będą w ramach szczegółowych zadań.

Do wszystkich wymienionych w Krajowym programie celów i zadań opracowano szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2014–2017 to horyzontalne tematy wiodące, których problematyka została poruszona w co najmniej dwóch obszarach diagnozy oraz dwóch celach szczegółowych.

Są to:

- a. podniesienie sprawności i skuteczności działań organów ochrony zabytków, w tym jakości merytorycznej decyzji administracyjnych (szkolenia, standaryzacja działań, itp.),
- b. porządkowanie rejestru zabytków oraz stworzenie wiarygodnej metodologicznie diagnozy stanu zachowania zabytków nieruchomości (księgi rejestru A i C),
- c. zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami, jak i propagowanie postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków (współpraca z mediami, wykorzystywanie mediów elektronicznych, konkursy, itp.),
- d. wdrożenie procesów kształtowania postawy krajobrazowej wśród organów ochrony zabytków,
- e. zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych (ich stanowienie jest władczą kompetencją rad gmin) jako skutecznej formy ochrony zabytków. Zagadnienia horyzontalne nie tworzą dodatkowego poziomu w hierarchicznej strukturze dokumentu, zgodnie z jego podziałem na cel główny, cele szczegółowe i kierunki działania. W sposób istotny jednak wskazują zagadnienia priorytetowe w obszarze ochrony zabytków,

przyjęte do realizacji do 2017 r.

4.1.1. Narodowa Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Ryjewo, jest zbieżny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020 pod nazwą „Dziedzictwo kulturowe”, a w szczególności z priorytetem dotyczącym rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Jego celem jest w szczególności:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

Beneficjentami Programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania Programu będą realizowane poprzez:

Priorytet 1.

Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:

- ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi,
- rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów,
- rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego,
- rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii,
- prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych,
- konserwacji zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów,
- dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja),
- zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych,
- ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

4.1.2. Narodowy Program Kultury - Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013.

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” wynika z Narodowego Planu Rozwoju (uchwalonego ustawą z dnia 20 kwietnia 2004 r. –Dz. U. Nr 116, poz. 1206 z późn. zm.). Służy on do wdrażania Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w

sferze dotyczącej opieki nad zabytkami. Jako uzupełnienie tych dokumentów, funkcjonuje również **Sektorowy Program Operacyjny „Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego”** przyjęty przez rząd we wrześniu 2005 roku.

Celem strategicznym Narodowego Programu Kultury jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. W przypadku Gminy Ryjewo powyższy cel może być realizowany dzięki następującym celom cząstkowym:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Za cel strategiczny Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego przyjęto tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności i znaczenia kultury, jako czynnika rozwoju społeczno –ekonomicznego. Cel ten będzie realizowany między innymi poprzez wdrażanie priorytetów w zakresie:

- ochrony i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym,
- budowy i rozbudowy infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym,
- renowacji i konserwacji zabytków ruchomych.

Działanie ukierunkowane jest na projekty z zakresu ochrony ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu międzynarodowym, ogólnokrajowym i ponadregionalnym. Celem realizacji działania jest zachowanie dla przyszłych pokoleń ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez renowację, konserwację, a także zabezpieczenie przed zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem poza granice kraju. W ramach działania do realizacji przewiduje się projekty infrastrukturalne o wartości powyżej 100 tys. euro.

Wśród kwalifikujących się projektów są między innymi:

- konserwacja zabytków ruchomych, niewchodzących w skład zasobów muzealnych, w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów,
- zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych.

Beneficjentami Programu mogą być między innymi jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, organizacje pozarządowe działające na zasadzie non-profit, kościoły i związki wyznaniowe oraz archiwa. Bardzo ważnym dokumentem, który pojawił się w ostatnich dniach jest **Raport z konsultacji społecznych Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2013- 2016**. Zamieszczony na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Projekt Krajowego programu stanowi wykonanie upoważnienia ustawowego, zawartego w art. 84 i 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (zwaną dalej u.o.z.). Obowiązek opracowania Krajowego Programu przez Generalnego Konserwatora Zabytków wynika natomiast z przepisu art. 90 ust. 2 pkt 1 tej ustawy.

4.2 Relacje gminnego program opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Bezpośrednio gminy Ryjewe dotyczy **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego z 2010r.** gdzie w rozdziale dotyczącym turystyki zwraca się uwagę na założenia pomenonickie tej gminy. Jako załącznik do tego dokumentu została opracowana **Synteza ustaleń studium do uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Ryjewe** z tego samego roku. W rozdziale poświęconym kulturowemu dziedzictwu przedstawiony jest krajobraz kulturowy gminy Ryjewe z zaakcentowaniem pozostałości osadnictwa mennonickiego. Wymienione są kierunki ochrony przestrzennej w zakresie zasobów jak i walorów środowiska kulturowego. W związku z tym wytycza się kierunki ochrony zabytków jak i stref ochrony konserwatorskiej proponując **Projekt Parku Kulturowego Ryjewskiego Zakątku Mennonitów.**

Obok tych opracowań powstał **Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Ryjewe-2007r.** Wyjściowym opracowaniem dla powyżej omówionych dokumentów było **Studium historyczno- konserwatorskie gminy Ryjewe** wykonane przez Dariusza Bartona w 1994r. które, oprócz Gminnej Ewidencji Zabytków z 2013-2015r. jest podstawą niniejszego opracowania czyli programu opieki nad zabytkami gminy Ryjewe.

4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego na lata 2005-2020.

Bardziej długofalowym dokumentem jest „**Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020**” - Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 roku. We wnioskach z analizy sytuacji społeczno gospodarczej województwa w p-kcie 4 określa się, że pomorskie charakteryzuje się unikatowym środowiskiem i walorami krajobrazowymi oraz różnorodnością kulturową, wynikającą z tożsamości regionalnej i lokalnej czerpiącej z dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla, Żuław i innych części regionu oraz tradycji morskich i historycznych, w tym solidarnościowych. Dziedzictwo kulturowe coraz częściej traktowane jest jako istotny czynnik rozwoju lokalnego (sposób na aktywizację gospodarczą, tworzenie nowych miejsc pracy oraz kreowanie pozytywnego wizerunku danego obszaru). Dodatkowo znaczenia zaczynają nabierać regionalne produkty kulinarne i żywność wysokiej jakości. Region posiada także bogatą ofertę turystyczną oraz jedną z największych w kraju baz noclegowych, koncentrującą się głównie w pasie nadmorskim. Województwo oferuje również szerokie możliwości uczestnictwa w kulturze. Liczne inwestycje w obiekty kultury oraz coraz ambitniejsze wydarzenia kulturalne (wystawy, spektakle i festiwale) pozwoliły na stworzenie nowej jakościowo oferty artystycznej rozpoznawalnej w skali krajowej i międzynarodowej. Wpływa to na wielokierunkowy rozwój turystyki czyniąc region jedną z kluczowych destynacji w kraju (3. pozycja pod względem udzielonych noclegów). Niedostateczna jest jednak kompleksowość produktów turystycznych i kulturalnych oraz ich aktywna i spójna promocja. Województwo znajduje się w czołówce polskich regionów pod względem poziomu, warunków i jakości życia. Przekłada się to na zadowolenie z życia i pozytywne postrzeganie przyszłości przez mieszkańców.

Program Opieki nad Zabytkami gminy Ryjewe jest zgodny ze Strategią Rozwoju Województwa Pomorskiego na lata 2005-2020.

4.2.2 Regionalny program operacyjny województwa pomorskiego na lata 2014-2020.

W ramach Strategii Rozwoju Regionalnego Województwa Pomorskiego 2020 powstał Projekt regionalnego programu operacyjnego województwa pomorskiego na lata 2014-2020

(załącznik nr 2 do uchwały nr 627/54/15 Zarządu Woj. Pomorskiego z 30.06.2015). W Osi Priorytetowej 11. Środowisko w punkcie Działanie 11.4. Ochrona Różnorodności Biologicznej omawia się Cel szczegółowy: Zabezpieczone zasoby i walory przyrodnicze oraz krajobrazowe. W województwie pomorskim zwiększone działanie człowieka na środowisko skutkuje potrzebą podjęcia działań ochronnych wobec ponadprzeciętnych na tle kraju walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu, a także działań zabezpieczających obszary cenne przyrodniczo przed nadmierną penetracją przez ludzi, a z drugiej strony umożliwić społeczeństwu obcowanie i kontakt z przyrodą. W wyniku interwencji zachowana zostanie różnorodność biologiczna oraz walory przyrodnicze i krajobrazowe regionu, a także ograniczone zostanie działanie człowieka na środowisko, w szczególności związana z nasilającym się ruchem turystycznym oraz prowadzonymi inwestycjami. Wsparcie będzie skierowane na czynną ochronę przyrody przede wszystkim na obszarach chronionych, a w szczególności na terenach parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody, co prowadzi do ograniczenia degradacji środowiska oraz utraty zasobów różnorodności biologicznej. Dofinansowanie będą mogły uzyskać przedsięwzięcia dotyczące poprawy stanu cennych gatunków i siedlisk przyrodniczych oraz ochrony ekosystemu strefy przybrzeżnej Morza Bałtyckiego, w tym m.in. projekty w zakresie: monitoringu i ochrony gatunków i siedlisk przyrodniczych, opracowania i wdrażania programów odtwarzania i renaturalizacji ekosystemów, eliminacji obcych gatunków inwazyjnych. Wsparcie zostanie skierowane również na ochronę wód, w szczególności jezior i ekosystemów od wód zależnych. Możliwa będzie m.in. rekultywacja jezior, urządzenie i zagospodarowanie terenów wokół rzek i zbiorników wodnych. Przewiduje się także dofinansowanie projektów polegających na opracowaniu planów ochrony dla parków krajobrazowych i rezerwatów przyrody oraz realizacji zapisanych w nich działań. Wspierane będą projekty dotyczące zabezpieczania obszarów chronionych przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów, w szczególności związane z ukierunkowaniem ruchu turystycznego, w tym budowy, przebudowy lub rozbudowy małej infrastruktury takiej jak: ścieżki dydaktyczne, ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, parkingi, punkty i wieże widokowe, zadaszenia, platformy, punkty informacyjne. Umożliwiona będzie także realizacja projektów dotyczących ochrony i przywracania wartości ekologicznych środowiska miejskiego, przede wszystkim polegających na zwiększaniu powierzchni obszarów zieleni w miastach. Wsparcie będą mogły uzyskać również przedsięwzięcia dotyczące edukacji ekologicznej oraz zwiększania świadomości na rzecz zrównoważonego rozwoju i przeciwdziałania zmianom klimatu, w tym przedsięwzięcia związane z rozwojem systemów przetwarzania i udostępniania informacji o środowisku i jego ochronie w skali regionalnej. Przewiduje się także budowę centrów edukacyjnych, obejmujących szerokie spektrum tematyczne z zakresu ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu, o jak największym zasięgu oddziaływania. Program ten, dotyczący ochrony krajobrazowej województwa jest zgodny z programem ochrony krajobrazowej gminy Ryjewo.

4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego, obowiązujący do dziś przyjęto dnia 30.09. 2002 r. uchwałą nr 639/XLVI/02 a następnie został zmieniony 26.10.2009r. uchwałą Nr 1004/XXXIX/2009 (Dz. U. Woj. Pom. Nr 172 z dnia 16. 12. 2009 r. poz. 3361). Jednocześnie przystąpiono do sporządzenia nowego Planu uchwałą nr 894/XLII/14 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dn. 28 lipca 2014 roku w sprawie przystąpienia do sporządzania nowego planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego oraz sporządzania planu zagospodarowania przestrzennego metropolitalnego Trójmiasta. W dokumencie tym uznano ogólną zasadę długookresowego równoważenia

rozwoju. Jedną z tych zasad jest stosowanie potrójnej integralnej ochrony wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu. W rozdziale poświęconym systemowi ochrony środowiska kulturowego wskazano, że ochrona elementów dziedzictwa kulturowego jest częścią składową procesu kształtowania i ochrony ładu przestrzennego. Sformułowano następujące zasady zagospodarowania przestrzennego:

- a) Ochrona różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
- b) Ochrona zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości – nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej.
- c) Wprowadzanie funkcji umożliwiających efektywne i racjonalne gospodarowanie obiektem zabytkowym.
- d) Unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo.
- e) Stwarzanie przestrzennych warunków dla kontynuacji funkcji tożsamy dla tradycji miejsca, których podtrzymywanie jest racjonalne np.: targowe w śródmieściach miast o korzeniu średniowiecznym, rybołówstwo na wybrzeżu i rybactwo na Zalewie Wiślanym.
- f) Ekspozycja w strukturze przestrzennej, w panoramach i sylwetach miejscowości elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych, w szczególności zabytków rangi światowej, europejskiej i krajowej oraz wybitnych dóbr kultury współczesnej.

4.2.4. Program Opieki Nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014 - przyjętej w dniu 28 lutego 2011 r. Uchwałą nr 91/V/11 Sejmiku Województwa Pomorskiego omówiono także strategię rozwoju woj. pomorskiego, która określa sposób realizacji głównych celów rozwoju, wśród nich zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń. Zawiera cele gospodarcze, społeczne, kulturowe i ekologiczne ujmowane z ponadpokoleniowego punktu widzenia. W ramach prac nad strategią opracowana została diagnoza stanu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, która wskazała m.in. na znaczenie wartości regionalnych: kultury i tożsamości, w tym na fakt, m.in. że: -poczucie tożsamości regionalnej jest w województwie pomorskim zróżnicowane, a kultura i tradycja zajmują szczególne i trwałe miejsce w wartościach kulturowych regionu. Województwo pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszankę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego, pruskiego, ale również ukraińskiego. Jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne. Istotne jest także dziedzictwo historii najnowszej. Ponadto województwo pomorskie posiada unikatowe i różnorodne zasoby przyrodnicze i krajobrazowe o dużym potencjale generującym ruch turystyczny.

W obrębie działalności administracji powiatu kwidzyńskiego, którego częścią jest gmina Ryjewo opracowano **Strategię rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu kwidzyńskiego z 2014r.** Jest to dokument o charakterze ogólnym, odnoszącym się do długiego horyzontu czasowego i poprzedzającym sformułowanie szczegółowych projektów. W celach strategicznych wskazuje się na podjęcie działań w rozwoju turystyki.

Kierunkiem jest wspieranie i promocja działań dotyczących przedsięwzięć turystycznych i agroturystycznych prowadzonych na terenie powiatu oraz promowanie walorów turystycznych, przyrodniczych i krajobrazowych powiatu.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami dokumentami na poziomie gminy.

5.1.1 Startegia Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Gminy Ryjewo

Dokument ten został przyjęty Uchwałą Nr XVIII/134/08 Rady Gminy Ryjewo z dnia 12 marca 2008 roku i jest aktualny do 2015r. Omawia on środowisko przyrodnicze gminy w szerokim zakresie w tym turystykę i rekreację na tle przyrody podkreślając liczne szlaki turystyczne z zwróceniem uwagi na budownictwo pomennonickie. W analizie SWOT omawia mocne i słabe strony gminy w wielu dziedzinach wraz z zagrożeniami i szansą rozwoju. Głównym celem rozwoju, oprócz problemów gospodarczych i społecznych jest wzmocnienie tożsamości lokalnej poprzez konserwację i rewitalizację obiektów dziedzictwa kulturowego w miejscach o istotnym znaczeniu oraz integrację lokalnej społeczności w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego jak i popularyzację tych wartości w szerokim znaczeniu, szczególnie z uwzględnieniem rozwoju turystyki. W jednym z priorytetów rozwoju gminy przewidziana jest turystyka. Dokument przedstawia też warianty rozwoju społeczno- gospodarczego, jego sposób wdrażania jak i monitoring.

5.1.2 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Ryjewo.

Studium jest załącznikiem do uchwały XLII/295/10 Rady Gminy Ryjewo z 27.04.2010r. W części I – Synteza uwarunkowań omawiane są uwarunkowania zewnętrzne jak położenie gminy, rola sieci osadniczej oraz infrastruktura transportowa i techniczna. W uwarunkowaniach wewnętrznych przedstawia się główne funkcje na obszarze gminy Ryjewo a więc rolnictwo ze strukturą gospodarstw rolnych, gospodarkę leśną i działalność gospodarczą oraz turystykę. W kolejnym punkcie- Warunki i jakość życia gminy Ryjewo, zwraca się uwagę na usługi publiczne, komunikację oraz rekreację i wypoczynek.

W punkcie poświęconym charakterystyce i stanowi środowiska przyrodniczego, omówione są warunki geomorfologiczne i rzeźba terenu, budowa geologiczna, zasoby wodne oraz warunki glebowe jak i jakość powietrza.

W drugiej części- Kierunki rozwoju gminy Ryjewo, przedstawiono cele strategiczne i kierunki rozwoju gminy zarówno w strukturze funkcjonalno-przestrzennej w rozwoju gospodarki i osadnictwa jak i rozwoju turystyki a także w dziedzinie odnawialnych źródeł energii, energii wiatrowej oraz eksploatacji kopalin i surowców naturalnych. Omówiono także szczegółowo kierunki rozwoju poszczególnych wsi na terenie gminy Ryjewo pod kątem charakterystyki miejscowości, dziedzictwa kulturowego wraz zabytkami danej miejscowości oraz kierunków zmian w strukturze przestrzennej i zagospodarowania terenów danej miejscowości.

W kolejnym 3 rozdziale przedstawiono kierunki kształtowania środowiska przyrodniczego gminy pod kątem ochrony krajobrazu (formy i kierunki rozwoju, obszary objęte ochroną). W kolejnej części- Dziedzictwo kulturowe- omówiono w sposób zbiorczy zasoby krajobrazu kulturowego gminy oraz założenia polityki w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków. W dalszych rozdziałach przedstawiono projekt Parku Kulturowego Ryjewski Zakątek Mennonitów.

Kolejnych kilka punktów omawia obszary z ograniczeniami dla zabudowy, system

transportowy gminy, infrastrukturę techniczną oraz politykę planistyczną gminy. Część trzecia to aneksy takie jak wykaz drzew pomnikowych i pomników przyrody oraz wykazy zabytków architektury jak i zabytków archeologicznych a także zbiorników wodnych i dróg.

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Ryjewo.

5.2.1 Charakterystyka gminy

Gmina Ryjewo położona jest w południowo-wschodniej części województwa pomorskiego, w północnej części powiatu kwidzyńskiego. Od strony północnej i północno-wschodniej graniczy z obszarem gminy Sztum i Mikołajki Pomorskie (powiat sztumski), od strony wschodniej z obszarem gminy Prabuty, zaś od strony południowej z obszarem gminy Kwidzyn. Gmina położona jest na skraju Pojezierza Iławskiego i Dolnej Wisły. Obszar gminy Ryjewo wynosi 103,28 km² i dzieli się na dwanaście sołectw: w części wschodniej – Pułkowice, Straszewo, Trzciano, Watkowice w części zachodniej – Barcice, Benowo, Borowy Młyn, Jałowiec, Jarzębina, Mątowskie Pastwiska, Rudniki, Ryjewo. Gmina liczy 5700 mieszkańców, z czego ponad połowa osób to mieszkańcy Ryjewa. Podstawową dziedziną gospodarki jest rolnictwo.

Charakterystyczną cechą obszaru gminy Ryjewo jest krajobraz wynikający z położenia w ciekawych, bardzo różnych fizjonomicznie, jednostkach fizycznogeograficznych:

Zachodnia część gminy to Dolina Kwidzyńska, będąca północnym fragmentem Doliny Dolnej Wisły o Szerokości 7110 km, jest to właściwy przełom Wisły przez pas moren Pojezierza Wschodniopomorskiego. Wisła płynie tu bliżej lewego brzegu doliny, pod prawym brzegiem płynie równolegle Liwa odprowadzająca Wody do Nogatu. W dnie doliny występują liczne starorzecza, a także wydmy. Charakterystycznym element krajobrazu w miejscowościach w zachodniej części gminy są założenia osadnicze położone na sztucznie usypanych wzniesieniach – terpach. Jest to typowy element budownictwa mennonickiego. Mennonici, pojawili się na tych ziemiach w XVIII wieku.

Środkowa część gminy to strefa krawędziowa Doliny Dolnej Wisły o stosunkowo stromych zboczach, prawie w całości porośniętych lasem, z licznymi rozcięciami erozyjnymi. Różnica wysokości pomiędzy dnem Doliny Kwidzyńskiej a wysoczyzną Pojezierza Iławskiego wynosi 50 i 60m, a miejscami przekracza 70m.

Wschodnia część gminy to już Pojezierze Iławskie, którego fragment w granicach gminy Ryjewo ma charakter falistej moreny dennej urozmaiconej ciągami moren czołowych oraz sandrami. W okolicach Pułkowic występują moreny czołowe osiągające wysokość ponad 70 m n.p.m.

5.2.2 Zarys historii gminy wraz z dziejami poszczególnych wsi.

Dużą zasługą gmina Ryjewo jest to, że na swej stronie internetowej, oprócz spraw bieżących przedstawia historię regionu i poszczególnych wsi na tym terenie z uwzględnieniem zasobu zabytków i kultury tego regionu.

Historia terenów wchodzących w skład gminy Ryjewo jest wielowątkowa. Gdy na tym terenie pojawił się Zakon Krzyżacki ziemie te zamieszkiwane były przez Prusów i częściowo przez napływających tu Słowian. Prusowie nie wytworzyli rozwiniętej struktury administracyjno-państwowej, ich ziemie dzieliły się na luźne okręgi włości. Ziemie ryjewskie wchodziły w skład prowincji Pomezanii, jednej z kilkunastu prowincji pruskich

wymienionych przez Piotra Dusburga, XIV-wiecznego kronikarza zakonnego. Pierwsze wzmianki na temat miejscowości wchodzących w skład gminy Ryjewo pojawiły się w dokumentach krzyżackich już w 1236 i 1242 roku i dotyczyły Straszewa oraz Watkowic. W ciągu XIII wieku na skutek wojen Zakonu ze Świętoplekiem i tzw. powstań pruskich zniszczona została dotychczasowa sieć osadnicza. Pierwsze z powstań w latach 1242 – 1247 skończyło się wyprawą krzyżową i odbiciem Pomezanii po krótkotrwałych sukcesach Prusów. Na mocy umowy z 1249 roku mieszkańcy tych ziem uznali władzę zakonu i chrześcijaństwo, w zamian krzyżacy zobowiązali się do respektowania wolności osobistej Prusów. W drugim powstaniu z lat 1260 – 1274 Pomezania ucierpiała na skutek operacji wojennych. Wówczas na te tereny zaczęto sprowadzać kolonistów, przeważnie z Niemiec. W końcu XIII wieku lokowano okoliczne wsie, m.in. Postolin i Mikołajki, zachęcając osadników licznymi przywilejami, zwłaszcza w dziedzinie gospodarczej. Szacuje się, że w latach pomiędzy 1327 a 1366 lokowano na podobnych zasadach Trzciano [Honigfelde], zaś Straszewo [Ditrichsdorf] pojawiło się w dokumentach późno, bo pomiędzy 1400 a 1409 rokiem.

W czasach krzyżackich ważną rolę odgrywało Benowo, jako siedziba podległego komturii malborskiej Urzędu Leśnego – Waldamtu. Pojawia się w źródłach dopiero w roku 1376 jako istniejący już folwark domeralny, ale jego powstanie szacuje się na lata 30-te XIV wieku, współcześnie do powołania wójtostwa w Sztumie. W folwarku poza wyrębem i spalaniem drewna zajmowano się jeszcze hodowlą koni i trzody chlewnej na dość dużą skalę. W Benowie znajdowały się wówczas również dwie przeprawy promowe przez Nogat i Wisłę z karczmami i stacją pocztowa. Znacznie mniejszy od benowskiego był folwark w Ryjewie, założony około roku 1387. Po wojnie trzynastoletniej (1454 – 66) dzisiejsze ziemie ryjewskie znalazły się w granicach Prus Królewskich, w większości województwa malborskiego, poza enklawą w pobliżu Szkaradowa i Jarzębiny, wchodzącą w skład województwa pomorskiego. W Sztumie utworzono starostwo niegrodzkie, nie podlegały mu jednak ziemie wokół Ryjewa i Benowa, podległe bezpośrednio ekonomii malborskiej. Spadła wówczas ranga Benowa, urząd leśny nie doczekał się kontynuacji. W lustracji dóbr królewskich z 1565 roku Benowo występuje jako dziedzina pusta, natomiast w niewiele lepszym stanie znajdował się folwark Ryjewski w roku 1624 roku, zniszczony w pożarze sprzed dwóch lat. We wschodniej części gminy na czoło wysunęło się Straszewo, znajdujące się w rękach rodziny Brandt. Skupili oni w swych rękach także Trzciano i Mikołajki, na tej podstawie uzyskali wydzielenie ze starostwa sztumskiego tytularnego, niegrodzkiego starostwa straszewskiego. W XVII wieku okoliczne tereny były teatrem działań wojennych, w okolicach miejscowości Trzciano w roku 1629 miała miejsce zwycięska bitwa hetmana polnego Stanisława Koniecpolskiego ze Szwedami, co upamiętnia znajdujący się w tej miejscowości obelisk.

W pierwszej połowie XVIII w. na ziemi ryjewskiej rozpoczęła się akcja osadzania menonitów, którzy pozostawili tutaj trwałe ślady w postaci zabudowań gospodarczych, cmentarzy oraz kultury. Po I rozbiórce Polski Prusy Królewskie stały się częścią państwa pruskiego. Większa część obecnej gminy Ryjewo podporządkowana została urzędowi w Sztumie, który od 1817 roku stał się siedzibą powiatu. Zlikwidowano także dawne starostwo niegrodzkie w Straszewie, również podporządkowując je urzędowi sztumskiemu. W czasach pruskich powołano w Ryjewie Urząd Leśny, od 1818 roku ustanowiono w Ober-Rehhof siedzibę nadleśnictwa.

Podlegały mu leśnictwa na przestrzeni od Brachlewa po Uśnice i Koniecwałd. Gdy w 1883 roku Ryjewo uzyskało połączenie kolejowe, stało się miejscowością dominującą w tej części powiatu sztumskiego. Po I wojnie światowej na Powiślu odbył się plebiscyt decydujący o dalszej przynależności państwowej tych ziem. W jego wyniku ziemie te przyłączono do Niemiec i weszły w skład prowincji Prusy Wschodnie. Po drugiej wojnie światowej prowincję tę w myśl traktatu poczdamskiego odebrano Niemcom i podzielono między Polskę

i ZSRR. Ludność tubylcza, uznawana za niemiecką, musiała opuścić te tereny, które zostały zasiedlone przez napływających emigrantów z różnych terenów Polski m.in. z Wileńszczyzny i Ukrainy. Wsie składające się na gminę Ryjewo mają także interesującą historię osadnictwa i pozostałych po tym obiektach będących dziś zabytkowymi, które ujęto w Gminnej Ewidencji Zabytków. Zróżnicowanie ukształtowania terenu na część nizinną i wyżyną wpłynęło na zabudowę poszczególnych wsi.

Barcice zostały połączone z trzech osad w jeden organizm wiejski w 1928 roku. Wg pruskiej inwentaryzacji z 1789 roku były zamieszkałe głównie przez mennonitów. Północna część wsi została wydzierżawiona w 1749 roku mennonitom przez starościna sztumską Teklę Bielińską i w 1818 liczyła 36 dymów. W drugiej części wsi, około 1760 powstała karczma a następnie rozwinęła się wokół osada liczącą w tym samym roku 10 dymów. Od połowy XIX wieku występowały już jako jedna wieś. Część środkowa Barcic to dawna wieś Tragheimerweide, założona w 1713 roku przez 9 olendrów. Wcześniej okoliczne pastwiska dzierżawili gburzy ze wsi Tragamin na Wielkich Żuławach Malborskich – stąd późniejsza nazwa. Prawdopodobnie w 1776 roku mennonici zbudowali tu bettenhaus – ich jedyny dom modlitwy po prawej stronie Wisły między Kwidzynem a Malborkiem; obok zaś powstał cmentarz. W części południowej wsi w 1866 roku zbudowano nowy murowany bettenhaus, nie istniejący już dzisiaj i cmentarz na terpie.

Benowo - w źródłach pojawia się w roku 1376 jako już istniejący folwark domeralny należący do Zakonu NMP. Znajdował się tu urząd leśny – Waldamt, w którym urzędował Mistrz Leśny, podległy bezpośrednio komturowi z Malborka. Folwark poza gospodarką leśną zajmował się hodowlą koni i trzody chlewnej. Znajdowała się tu także stacja pocztowa. W czasie lustracji dóbr królewskich z 1565 roku występuje jako dziedzina pusta. W XVII wieku Benowo rozwinęło się w wieś, łącząc się ze wsią Tralewo, powstałą około 1400 roku. Tralewo było jedyną na nizinie wsią lokowaną na prawie niemieckim. W części południowo-wschodniej Benowo tworzy osada leśna Wrzosy – prawdopodobnie egzystująca nawet od średniowiecza. Z Benowem łączy się w części południowo - zachodniej dawna osada Schulzenwise, dzisiejsze Sołtyski. Po raz pierwszy wzmiankowane w roku 1380, kiedy to znajdujące się tu pastwiska zostały wydzierżawione sołtysom wsi z wysoczyzny sztumskiej przez Wielkiego Mistrza Heinricha von Kniprode. W 1818 roku osada liczyła 6 dymów. W sezonie 2002 i 2003 r. zostały przeprowadzone badania archeologiczne przez dr Adama Chęcia i dr Pawła Jankowskiego, którzy opublikowali wyniki tychże badań w opracowaniu pt. Badania archeologiczne na terenie dawnego folwarku i siedziby leśniczego krzyżackiego w Benowie, gm. Ryjewo na Dolnym Powiślu : sezon badawczy 2002 i 2003.

Jałowiec – zorganizowana sieć osadnicza pojawiła się tu w XVIII wieku, na mapie z końca tegoż wieku występowała jako wieś o nazwie Budczin. Po reformie administracyjnej z 1818 roku wieś Buddin znalazła się w granicach powiatu kwidzyńskiego. Na jej gruncie powstał Jałowiec, związany administracyjnie z Ryjewem od 1973 roku.

Jarzębina – tereny dzisiejszej wsi nie były zasiedlone aż do XVIII wieku. Wcześniej obszary te podlegały komturowi z Gniewa, następnie weszły w skład Prus Książęcych. W wyniku pruskiej reformy administracyjnej z 1818 roku stanowiła część powiatu kwidzyńskiego. W gminie Ryjewo od 1973 roku. W XVIII wieku po przedłużeniu wałów na północ w okolicy miejscowości Rudniki sprowadzono tu osadników. Od nazwy miejscowej ‘zakątka szkód’ powstała wieś Schadewinkel, następnie druga o nazwie Schulwise – w pierwszej przeważali katolicy, drugiej mieszkali mennonici, katolicy i ewangelicy. Zachował się tu, w pobliżu wałów Wisły ślad po cmentarzu menonickim.

Mątowskie Pastwiska – Montauerweide. Początek wsi datuje się na roku 1758, kiedy starościna sztumska Tekla Bielińska wydzierżawiła na prawie emfiteutycznym siedmiu rodzinom menonickim Pastwiska Mątowskie na okres 30 lat. W XVII wieku okoliczne pastwiska były dzierżawione przez gburów z Mątowa Wielkiego na Żuławach Malborskich,

co znalazło wyraz w nazwie wsi. W roku 1818 wieś liczyła 63 dymy, a w roku 1928 stała się gminą administracyjną, której podlegały Szkaradowo Wielkie i Szlacheckie. Najstarsze, opisane w literaturze, budynki we wsi powstały w 1779 roku. Były to drewniane zagrody zblokowane typu langhof lub winkelhof, kryte strzechą z charakterystyczną powieką w połąci dachowej nad drzwiami wejściowymi do przelotowej sieni. Takie domy ustaliły pewien kanon budownictwa na tym terenie. Naśladowano go później, kopiując wszystkie znaczące elementy: bryłę, układ pomieszczeń, rozmieszczenie osi w elewacjach, detal architektoniczny, tworzenie zabudowy inwentarskiej. Wzór ten powielali nie tylko gburzy w dużych zagrodach, ale także zagrodnicy w swoich o wiele mniejszych domostwach. Mątowskie Pastwiska stały się wsią wzorcową, wytyczającą kierunki budownictwa i gospodarowania na tej nizinie. Tu po raz pierwszy pojawiły się terpy, szpalery pompowe, blokowe rozłogi i wiatraki. Tu powstała najstarsza mennonicka szkoła (obecnie Mątowskie Pastwiska 20), która ustaliła drugi kanon regionalnego budownictwa, czyli budynek wolnostojący, konstrukcji zrębowej, o dużej kubaturze, z mieszkalnym poddaszem, naśladowany później w realizacjach murowanych. Wieś powstała zasadniczo od jednego rzutu, część północna wsi oparta jest o drogę biegnącą od dzisiejszej ulicy Krzywej i Mątowskiej w Ryjewie druga po łuku w kierunku Barcic i Benowa. Względem osi tych dróg orientowano plany osadnicze. W części północnej rozplanowanie przyjęło formę łańcuchówki, zabudowa znajduje się po obu stronach ulicy, działki siedliskowe są duże i średnie, położone w pewnych odstępach od siebie. Terpy występują tu raczej rzadko i układają się w jednostronną rzędówką a odstępy między zagrodami są duże. Na terenie wsi znajdowała się jedyna w Dolinie Kwidzyńskiej, unikatowa zagroda mennonicka pochodząca z XVIII wieku. [nr 30], która była wpisana do rejestru zabytków, ale z racji przeniesienia jej do Muzeum Etnograficznego w Toruniu została z tegoż rejestru wykreślona.

Ryjewo – powstało w wyniku połączenia kilku odrębnych jednostek osadniczych lokowanych w różnych okresach historycznych i na różnych zasadach prawnych. Były to: folwark zakonny, od końca XV wieku starościński, osada zagrodnicza egzystująca obok folwarku na obrzeżach Boru, majątek leśny Oberforsterei Rehnhof z rozległą siecią leśnictw, wśród których dwa znajdujące się w granicach wsi: Rehheide przy ul. Grunwaldzkiej 118 i Forsterei Rehnhof – obecnie leśnictwo Biały Dwór oraz wsi holenderskiej lokowanej w drugiej połowie XVIII wieku i innej wsi holenderskiej Baggen, założonej w tym samym czasie. W 1883 roku Ryjewo uzyskało połączenie kolejowe, wraz ze stacją, dzięki wybudowaniu odcinka kolei miast nadwiślańskich województwa pomorskiego. W tym czasie wieś rozwinęła się poprzez wchłonięcie okolicznych niewielkich osad z głównym traktem na osi tworząc typ wsi ulicówki. Ten główny, długi trakt został obsadzony drzewami, zachowanymi do dziś. Pod koniec XIXw. wybudowano kościół ewangelicki łącznie z pastorówką, co świadczy o sile ewangelików, gdyż dopiero na początku XXw. wybudowano kościół katolicki, który stanowi dziś silną dominantę Ryjewa. W latach 80-tych XIXw. została także zbudowana stacja pocztowa, majątek cegielniany i zakład przemysłowy należący do Hermana Grescha, który był czołowym ryjewskim przedsiębiorcą, jako właściciel tartaku, cegielni i młyna parowego, zatrudniał łącznie 250 – 300 osób. Zachował się także cmentarz ewangelicki usytuowany przy głównej drodze, w północnej części Ryjewa. Powstawały także liczne budynki mieszkalne, które nadały wsi charakter miejski.

Szkaradowo Wielkie i Szlacheckie - Szkaradowo Szlacheckie to pierwsza w dziejach Zakątko Ryjewskiego stała siedziba ludzka na zachód od Boru Sztumskiego i jedyny w tej części gminy majątek prywatny, obok folwarków: ryjewskiego i Jezuitenhof. W 1685 roku nadano go Heinrichowi Pichowi z Gdańska. Natomiast wieś Szkaradowo Wielkie powstało w wyniku kilku kontraktów emfiteutycznych zawartych dzięki poparciu właściciela majątku w drugiej połowie XVIII wieku. W roku 1885 wieś liczyła 21 katolików, 9 ewangelików i 18

mennonitów.

Rudniki – składają się z dwóch dawnych wsi: Rudnerweide (w części północnej) i Klein Schardau (w części południowej). Rudnauerweide jako wieś powstała w wyniku kontraktu emfiteutycznego 1742 roku. W roku 1885 mieszkało tu 14 katolików, 25 ewangelików i 47 mennonitów. Klein Schardau wymienione były po raz pierwszy w 1659 roku jako Pastwiska Szkaradowskie, następnie jako osada założona przez Piegłowskiego, co utrwaliło się w nazewnictwie osady, gdy 1756 roku starościna sztumską Tekla Bielińska nadała te tereny 3 mennonitom. Również tu przeważali mennonici, w 1885 roku mieszkało ich tu 69, katolików 26 i 32 ewangelików. W 1928 roku z połączenia obydwu wsi powstała gmina administracyjna o nazwie Rudnerweide. We wsi zachowały się do dziś budynki pomennonickie. Wieś rozproszona, usytuowana jest na dość rozległym terenie.

Na części wyżynnej powstały następujące wsie:

Pułkowice – pierwszy raz wymienione w roku 1295 jako pruskie pulko – Polukuiten. Egzystującej osadzie Krzyżacy nadali prawa lokacyjne. W większości była zamieszkiwana przez Prusów. Poza wsią zakon lokował tu majątki tzw. wolnych Prusów. Dziś wieś stanowi niewielką rozproszoną osadę.

Klecewko - pojawia się dopiero na pocz. XVI wieku i należały do Małych Watkowic. W 1772 majątek o nazwie Klein Kliczewko liczył 13 łanów ziemi. W pruskiej inwentaryzacji występuje w roku 1789, jako posiadacz radca wojenny rejencji Kwidzińskiej Moldenhauer. Był on fundatorem tutejszego zboru ewangelickiego, do którego uczęszczali też mieszkańcy Ryjewa. W roku 1813 zbór przyłączono do kościoła ewangelickiego w Sztumie. Pod koniec XIX wieku miejscowość przyjęła nazwę Luisenwalde, od nazwiska Augustyny Luizy Person – zmarłej kolejnej właścicielki. W 1885 roku mieszkało tu 72 katolików i 41 ewangelików. Dwór spalono w 1945 roku, ale zachowały się w dobrym stanie budynki gospodarcze oraz domy przeznaczone dla pracowników dawnego gospodarstwa. Zachował się ślad po dawnym parku i cmentarzu.

Straszewo – w dokumentach zakonnych wymienione już w latach 1236 i 1242. Następnie przeobrażone w wieś czynszową lokowaną wg zasad niemieckich, położoną na trakcie dzierzgońskim. W XIV wieku w dokumentach komturii malborskiej występowała pod nazwą Ditrichsdorff. Niedaleko znajdował się także równie stary majątek ziemski – Gut Scoltan – w XV wieku połączone. W XVI wieku dobra te przejęła rodzina Brandt, która skupiła w swych rękach także Trzciano i Mikołajki i przejściowo Watkowice. Około połowy XVI wieku uzyskali prawo do utworzenia wydzielonego starostwa niegrodzkiego. Po I rozbiorze Polski przekształcono starostwo w urząd domeralny, zlikwidowany po reformie administracyjnej w 1818r. i wcielono do powiatu sztumskiego. Po koniec XIXw. wybudowano tu kościół katolicki wraz cmentarzem. Zabudowa wsi świadczy o majątnych mieszkańcach wsi stąd Straszewo w 1928r. stało się centrum gminy administracyjnej.

Trzciano - po raz pierwszy wymienione jako pruskie Pulko Medicz w 1242 roku. Położone na trakcie dzierzgońskim znanym od 1239 roku. Następną informację przynosi lustracja z 1565 roku. O Trzciano mówi się jako o własności Brandtów, którzy uzyskali dla swojego dominium rangę starostwa niegrodzkiego. Lustrator odnotowuje również ówczesny brak włościan parafialnych. Na tej podstawie można sądzić o występowaniu we wsi kościoła w czasach krzyżackich. Mimo burzliwych wydarzeń, zwłaszcza w XVII wieku (wojny szwedzkie), Trzciano nie podupadło jak inne pobliskie wsie. Do 1772 roku zachowała status wsi czynszowej. Nigdy nie powstał tu folwark lub majątek. Inwentaryzacja pruska z 1789 roku odnotowała Trzciano jako wieś czynszową z 40 łanami ziemi.

5.2.3 Krajobraz kulturowy gminy Ryjewo

Tereny składające się na gminę ryjewską nie są jednolite pod względem ukształtowania

geograficznego. Powodowało to powstanie odrębnych mikrokrain.

Teren gminy leży na obszarze dwóch regionów historyczno-kulturowych: ziemia sztumską (mikroregion starostwo sztumskie) – o wybitnych walorach kulturowych oraz Dolina Dolnej Wisły (mikroregion dolina gniewska) – o bardzo wysokich walorach kulturowych. Do najcenniejszych obiektów zabytkowych na terenie gminy należą: zespół dworsko-parkowy w Watkowicach Małych, zagrody w Małowskich Pastwiskach, kościoły: w Ryjewie (dwa obiekty oraz zespół przykościelny), Benowie i Straszewie, pastorówka wraz ze starodrzewem w Ryjewie (wszystkie wpisane do rejestru zabytków). Na terenie gminy znajdują się liczne stanowiska archeologiczne, w tym jedno obejmujące grodzisko wyżynne z okresu wczesnośredniowiecznego, położone w Jałowcu. Jest ono wpisane do rejestru zabytków. Krajobraz kulturowy gminy Ryjewe jest pochodną położenia gminy w trzech odrębnych jednostkach fizyczno geograficznych. Zasadniczo można wyróżnić cztery zasadnicze strefy – jednostki krajobrazowe:

Część zachodnia położona w Dolinie Wisły, bardzo długo nie była zagospodarowana, decydował o tym trudny do opanowania bieg Starego Nogatu. Z tego powodu użytkowano te tereny jako pastwiska lub miejsca zbioru wikliny, w części porośnięta była lasami dębowymi. Rejon ten nazwano Biberland – Kraj Bobrów. Osadnictwo pojawiło się tam dopiero XVIII wieku i pozostawało pod wpływem wzorców niderlandzkich. W drugiej połowie XVIII wieku, w miejscu dotychczasowych pastwisk nastąpiła lokacja kilku wsi (na prawie emfiteutycznym) osadników mennonickich a rejon ten nazwano Ryjewskim Zakątkiem. Początkowo Zakątek obejmował pięć wsi należących wcześniej do folwarku Jesuiterhof (dzisiaj uroczysko Stawek): Hammerkrug i Zieglershuben - dzisiaj część Borowego Młyna, Montauerweide – Małowskie Pastwiska, Reinhof – Ryjewe , Tragheimewerde – środkowa część wsi Barcice.

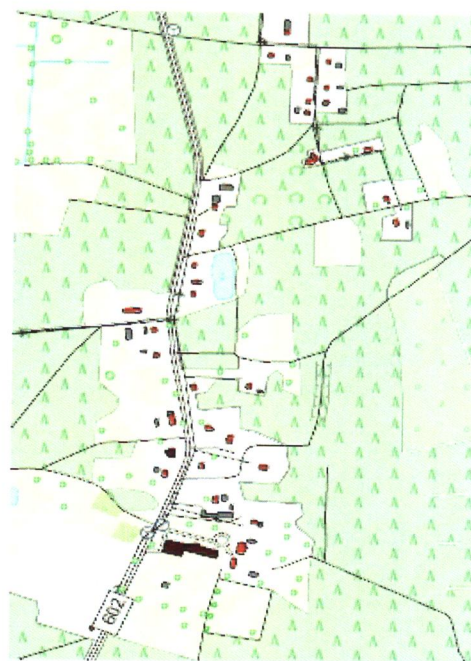
Część wschodnia położona na Pojezierzu Iławskim, gdzie osnowa sieci osadniczej powstała już w pradziejach (znaleziska archeologiczne z okresu neolitu, epoki brązu i czesnej epoki żelaza). Wysoki stopień organizacji sieci osadniczej w tej części odnotowany jest w kronikach Zakonu NMP, dominowali tu Prusowie. Sytuacja ta nie zmieniła się nawet w XVI wieku – czasie rozkwitu państwa zakonnego, kiedy to we wsiach tego rejonu pojawili się osadnicy z Polski, głównie Mazowsza.

Strefa środkowa – położona na krawędzi Doliny Wisły, zajęta przez rozległe bory, których zasięg nie zmienił się co najmniej do XVI – XVII wieku. Strefa krawędziowa w annałach pojawia się w końcu XIVw. Rozległe bory rosnące w tej okolicy, po założeniu przez Zakon NMP w 1331 roku urzędu wójtowskiego w Sztumie, zaczęto nazywać Puszcza Sztumską (Borami Sztumskimi – Stuhmer Heide). Na skraju boru już w XIV wieku mieszkali bartnicy, węglarze i smolarze. Siedliska osadnicze w tej strefie jeszcze dzisiaj należą do rzadkości, te które powstały posiadają młodą, nawet XIX wieczną metrykę.

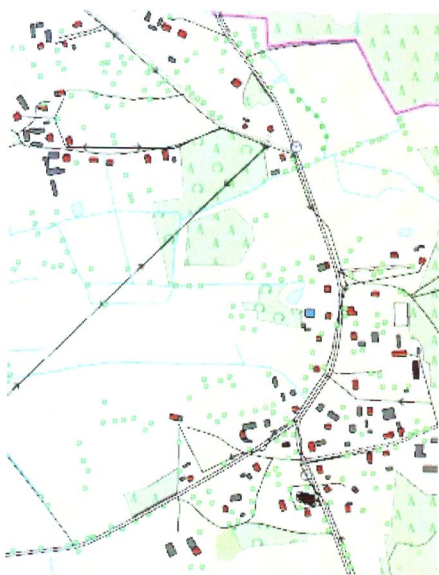
Czwartą strefą jest dolina Postolińskiej Strugi (dawna Bache). Rozpoczyna ona swój bieg na terenie gminy Prabuty. Na obszarze gminy Ryjewe przecina strefę krawędziową, gdzie nabiera charakteru potoku górskiego płynącego w głęboko wciętych jarze o stromych i gęsto zalesionych zboczach. Na tym odcinku Postolińskiej Strugi powstawały siedliska młynów, dwa z nich są źródłowo udokumentowane: Młyn Borowy (Hedenmüle) obecnie Borowy Młyn wymieniony w 1419 roku oraz młyn należący do Nowej Wsi, zapewne założony także w XV wieku.

Obok obiektów zabytkowych dużym walorem gminy Ryjewe są obszary atrakcyjne krajobrazowo przez to także turystycznie. Teren jest pięknie i gęsto zalesiony z rzekami Liwą, Strugą Postolińską będącą odnogą Liwy oraz oczywiście Wisłą stanowiącą naturalną zachodnią granicę gminy i powiatu kwidzyńskiego. W obrębie gminy znajdują się także zbiorniki wodne jak np. w Małkach , w Trzcianie czy też w Borowym Młynie. Lasy ryjewskie są lasami mieszanymi gdzie pod ochroną znajdują się dęby szypulkowe i żywotnik pospolity.

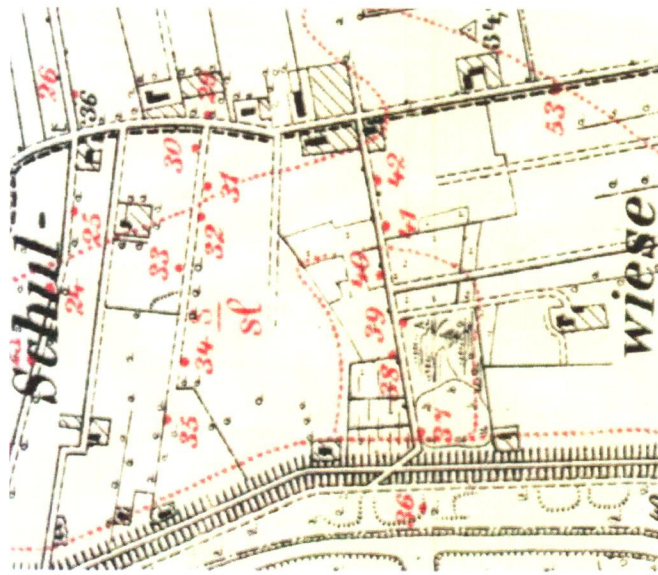
5.2.4 Układy ruralistyczne

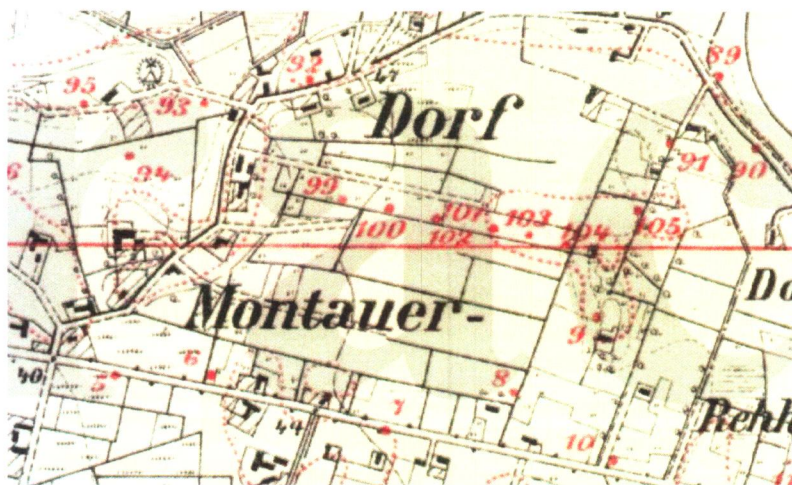
Barcice (niem. Tragheimerweide) wieś ulicowa z rozproszonymi przyczółkami połączona z trzech osad w jeden organizm wiejski w 1928r. z zachowanym układem i częściowo z zabudową historyczną

Benowo(niem.Bónhoff, Dorff Bónhoff)- wieś wielodrożna z zachowanym układem historycznym i częściową zabudową

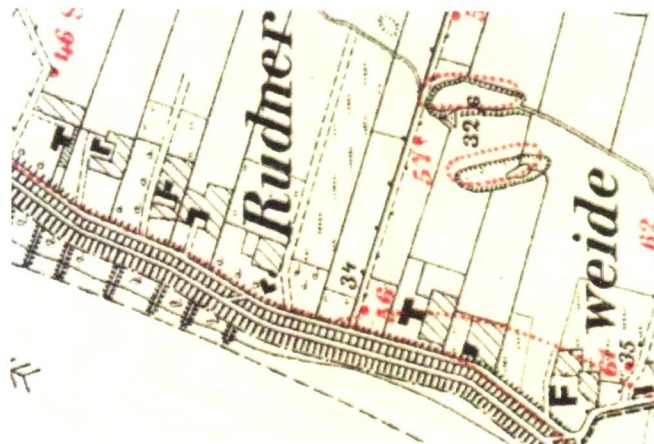

Jarzębina (niem. Schulwise, Dorff Schulwise)- wieś wielodrożna z zacowanym układem historycznym.

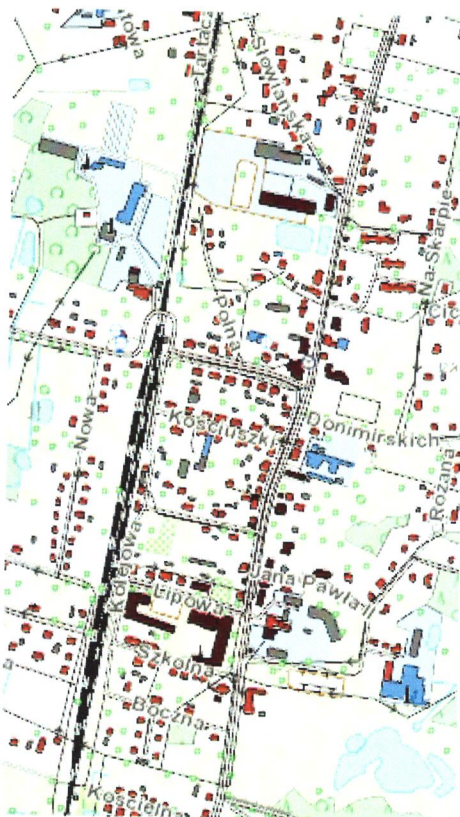
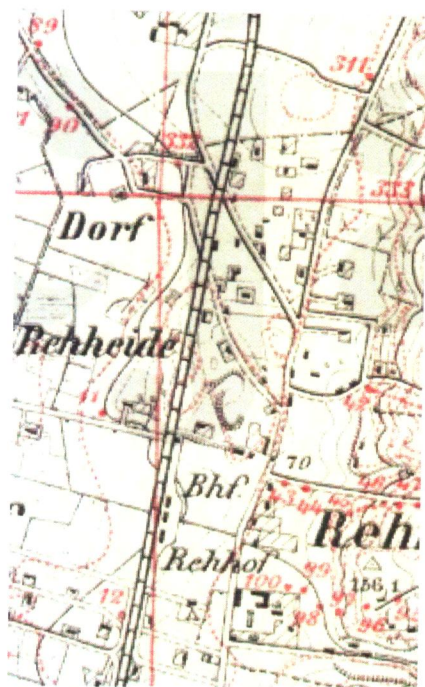

Mątowskie Pastwiska (niem. Montauerweide) – wieś powstała od jednego rzutu; część pn oparta wzdłuż łuku drogi na Barcice i Benowo-łańcuchówka; część wzdłuż ulicy Mątowskiej i Krzywej wychodzącej z Ryjewa; rzędówka. Zachowany układ wsi z częściową zabudową mennonicą.

Rudniki (niem. Rudnerweide)- część wsi przywałowa, część rozproszona na rozległym

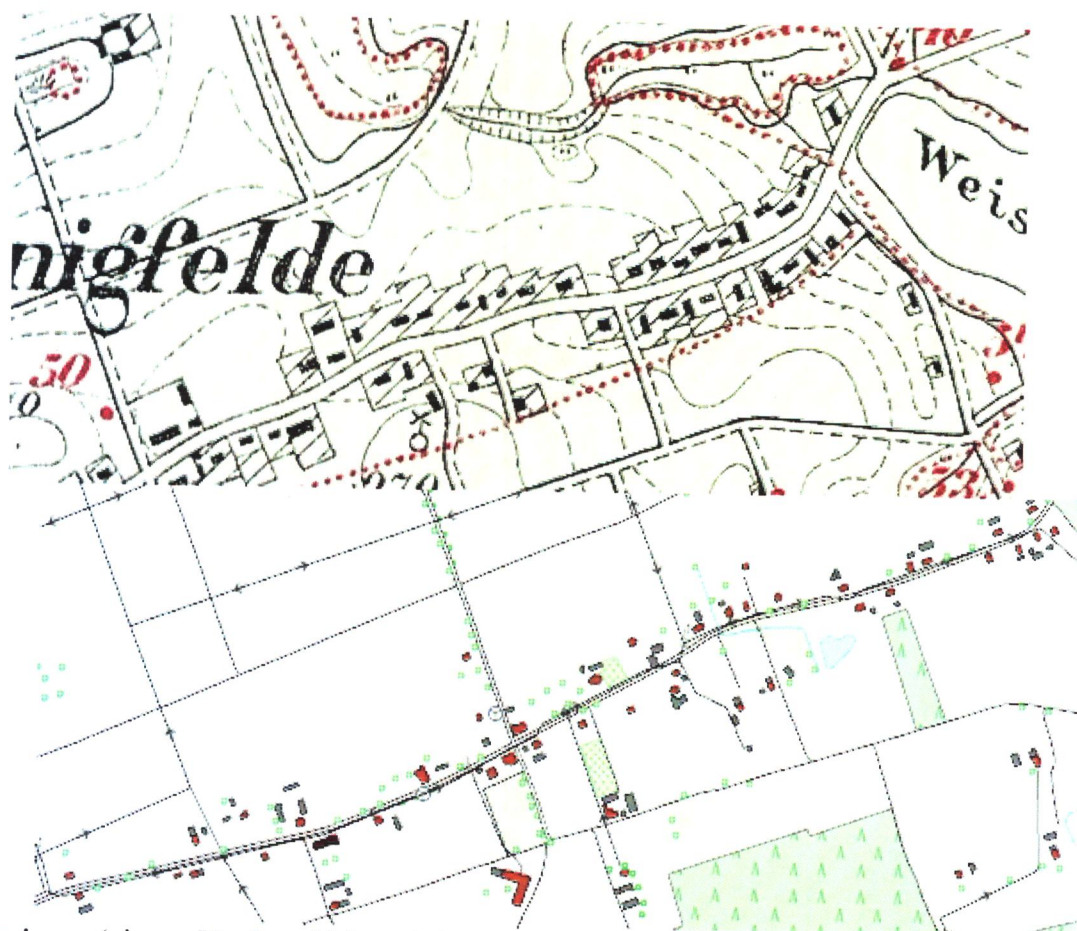
terenie. Układ historyczny zachowany z niewielką ilością zabudowy mennonickiej.

RYJEWO (niem. Rehnhof) wieś ulicowa powstała z kilku osad z zachowanym układem ulic i zabudową historyczną.

Straszewo (niem. Ditrichdorf)- wieś wielodrożna (dwudrożna) z zachowanym układem historycznym i częściowo z zabudową.

Trzciano (niem. Honigwelde)- wieś ulicowa z zachowanym układem historycznym i częściowo z zabudową.

Watkowice (niem. Gross Watkowitz, Gut Gross Watkowitz); **Watkowice Małe** (Klein Watkowitz)- osady folwarczne z zachowanym układem i częściowo z zabudową historyczną.

5.2.5 Zabytki nieruchome

W wykazie Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Ryjewe znajduje się 191 obiektów w tym najcenniejsze, zachowane w większości to domy pomenonickie wraz z budynkami gospodarczymi oraz cmentarze pomenonickie czy ewangelickie. Poza tym kościoły wraz z

plebaniami i dwa założenia dworsko – parkowe wraz z folwarkami. Wszystkie są wpisane do Rejestru Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2.6. Zabytki ruchome

Na terenie gminy jest to przede wszystkim wyposażenie kościołów jak ołtarze, ambony. Najcenniejszym obiektem jest średniowieczna, granitowa chrzcielnica w kościele p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Benowie wpisana do rejestru zabytków podobnie jak i kościół.

5.2.7 Zabytki archeologiczne

W gminie Ryjewo znajduje się 65 obiektów archeologicznych wpisanych do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków Archeologicznych i objętych ochroną konserwatorską. Do rejestru zabytków wpisane są cztery grodziska- szańce obronne w Benowie –Wygodzie trzy obiekty oraz w Budzynie –Jałowcu jeden obiekt.

5.2.8 Zabytki w zbiorach muzealnych.

Na terenie gminy Ryjewo nie istnieją zbiory muzealne, jedynie wyposażenie kościołów w Ryjewie, Benowie, Straszewie ma charakter muzealny.

5.2.9 Miejsca pamięci.

Oprócz obiektów wpisanych do Rejestru Zabytków na terenie gminy Ryjewo znajdują się inne podmioty będące częścią współczesnej kultury. Są to miejsca kultu religijnego a takowe istnieją w Ryjewie, Straszewie, Benowie, Barcicach, w Pułkowicach i Klecewku. Nie są to obiekty zabytkowe, ale stanowią miejsce spotkań i integracji tutejszego społeczeństwa.

Ważny też jest obelisk upamiętniający bitwę pod Trzcianem z 27 VI 1629 r. Był to co prawda epizod wojny polsko-szwedzkiej w latach 1626-29. Mimo zwycięskich bitew (pokój w Oliwie) nie udało się usunąć Szwedów z Pomorza. Dopiero pod wodzą hetmana Stanisława Koniecpolskiego w bitwie pod Trzcianem udało się osiągnąć sukces.

Tablica ku czci działaczy polonijnych z Trzciana: Antoniego Lewickiego, Antoniego Pacera i Teofila Sadowskiego. Byli oni działaczami polonijnymi z Prus Wschodnich, którzy stali się ofiarami represji hitlerowskich i zginęli w obozach koncentracyjnych.

Tablica poświęcona bł. ks. Władysławowi Demskiemu, która znajduje się na budynku szkoły podstawowej w Straszewie. Brał on udział w organizacjach polonijnych wspierając polskie szkolnictwo w okresie międzywojennym. W czasie wojny został aresztowany. Zginął w obozie koncentracyjnym. W 1999r. został beatyfikowany przez papieża Jana Pawła II.

Obelisk w Borowym Młynie upamiętniający dawniejszą kuźnię i karcznię , która dała początek osadzie w XVII/XVIII w. dziś już nieistniejącej. Tablica w Ryjewie upamiętniająca świątynię katolicką w latach 1908-1909, która istniała w budynku dawnej stolarni, obecnie ul. Grunwaldzka 99. Istnieją również tablice na ścianie kościoła p.w. św. Rodziny upamiętniająca współczesne wydarzenia związane z kościołem.

5.2.10 Dziedzictwo niematerialne.

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki.

Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany

przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Polska ratyfikowała Konwencję w 2011 roku. Tekst polski jest opublikowany w Dzienniku Ustaw Nr 172, poz. 1018.

Dziedzictwo niematerialne gminy Ryjewo jest mieszanką kultur osadników po II wojnie światowej m.in. wileńskiej i ukraińskiej. Niestety pokolenie powojennych osadników pozostaje już w niewielkiej liczbie. Natomiast tradycje menonicie i pruskie tego terenu zostały przerwane przez wojnę niemniej w tym okresie, z tego konglomeratu kultur wykształciły się pewne tradycje własne. Przykładem tego może być język, który doczekał się wydania „Małego słownika ziemi ryjewskiej” czyli ryjewskiej odmiany polszczyzny. Gmina jest częścią Dolnego Powiśla i kultywuje także tradycje tego regionu w zwyczajach, rytuałach i obrzędach.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1. Zabytki nieruchome gminy Ryjewo wpisane do Rejestru Zabytków.

Na terenie gminy Ryjewo wpisano do Rejestru Zabytków pięć obiektów z tym, że jeden został wykreślony z Rejestru. Jest to drewniany dom –Mątowskie Pastwiska 30, który został przeniesiony do Muzeum Etnograficznego w Toruniu. Pozostałe obiekty to:

Ryjewo-Kościół p. w. św. Rodziny wraz z plebanią, otaczającą go zielenią i cmentarzem: rejestr zabytków woj. pomorskiego- nr 333/94

Ryjewo-Kościół p.w. bł. Michała Kozala (d.kościół poewangelicki): rejestr zabytków woj. pomorskiego- nr 131/89

Benowo-kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa: rejestr zabytków woj. pomorskiego- nr 345,94

Straszewo-kościół p.w. św. Katarzyny wraz z cmentarzem: rejestr zabytków woj. pomorskiego- nr 72/83

Watkowice Małe-dwór: rejestr zabytków woj. pomorskiego- nr 64/82

Watkowice Małe- dom zarządcy, park podworski oraz stodoła: rejestr zabytków woj. pomorskiego- nr 252/93

5.3.2. Obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Benowo-Wygoda –grodzisko-szaniec obronny z okresu średniowiecza: nr rejestru 76/A z 7.01.70r.

Benowo-Wygoda – grodzisko nr 2-szaniec obronny z okresu średniowiecza: nr rejestru 77/A z 8.01.70

Benowo-Wygoda – grodzisko nr 3-szaniec obronny z okresu średniowiecza: nr rejestru 78/A z 8.10.70

Budzyń-Jałowiec – grodzisko: nr rejestru 93/A z 10.07.70

5.3.3. Obiekty proponowane do wpisu do Rejestru Zabytków

Na terenie gminy Ryjewo pozostaje jeszcze część zabytków, która mogłaby być wpisana do Rejestru Zabytków Pomorskiego Konserwatora Zabytków. Gminna Ewidencja Zabytków jest

punktem wyjściowym dla tego rodzaju działania. Na pewno są to: zabudowa gospodarstwa Rudniki 10-13, obecnie niezamieszkała, dom Barcice 20 i 32 (zabudowa pomennonicka typu langhof). Ochronie powinien także podlegać układ ruralistyczny wsi Ryjewo jako typowej ulicówki z doskonale zachowanym starodrzewiem wzdłuż głównej ulicy będącej założeniem wsi oraz Barcice i Trzciano także typy wsi ulicowej. Ciekawym założeniem wsi o o dwóch układach, częściowo typ łańcuchówki i rzędówki są Mątowskie Pastwiska. Częściowo charakter wsi przywałowej zachowały Rudniki. Występują też wsie wielodrożne jak Benowo, Jarzębina i Straszewo. Zachowały się też osady folwarczne w Watkowicach i Watkowicach Małych.

5.3.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy Ryjewo.

Z powyższych analiz i materiałów dotyczących gminy wynika, że najcenniejszymi zabytkami dla gminy są założenia pomennonickie, które niestety zachowały się w w bardzo okrojonej formie i ilości. Są to:

-zagroda mennonicka w Mątowskich Pastwiskach na planie litery L (posesja nr 30) wpisana do rejestru zabytków -rej. Nr 223/92 z 29.05.1992 r.

Zagrody podłużne: Barcice, Benowo, Jarzębina, Mątowskie Pastwiska, Rudniki

Zagrody kątowe: Barcice, Benowo, Jarzębina, Rudniki

-układy osadnicze i ruralistyczne:

Ryjewo- typ ulicówki o charakterze miejskim

Barcice i Trzciano- ulicówka

Benowo, Jarzębina, Straszewo- wsie wielodrożne

Watkowice i Watkowice Małe- osady folwarczne

Rudniki- częściowo wieś przywałowa

Mątowskie Pastwiska- wieś łańcuchowa i rzędowa

-kościół:

Ryjewo- kościół pw. Św. Rodziny wraz z cmentarzem i plebanią (rej. nr 333/94 z dnia 11.02.1994); kościół pw. Bł. Michała Kozala (rej. nr 131/89)

Benowo- kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa (rej. nr 345/94 z dnia 12.04.1994)

Straszewo- kościół pw. św. Katarzyny (rej. nr 72/83 z dnia 30.05.1984)

-cmentarze:

Ryjewo- ewangelicki przy ul. Grunwaldzkiej za budynkiem nr 100

Barcice – dwa cmentarze mennonickie koło posesji nr 70 i 85

Benowo- cmentarz katolicki na krańcu wsi oraz cmentarz przy kościele

Jarzębina- - cmentarz usytuowany blisko wałów Wisły na pn od drogi łączącej wsie

Jarzębina-Szkaradowo Wielkie

-miejsca kultu religijnego- kapliczki:

Straszewo- cztery kapliczki: przy kościele na terenie cmentarza, przy posesji nr 40, kapliczka z figurą św. Nepomucena w pobliżu posesji nr 68, neogotycka kapliczka w pobliżu posesji nr 35 w Rudnikach- na skrzyżowaniu dróg.

5.3.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zabytki w gminnej ewidencji zabytków to:

1. zabytki nieruchome
2. zabytki ruchome (na terenie gm. Ryjewo nie ma tej formy ochrony)
3. parki kulturowe (na terenie gminy nie ma tej formy ochrony)

Ewidencję zabytków na terenie województwa pomorskiego prowadzi pomorski wojewódzki konserwator zabytków w formie kart ewidencyjnych natomiast na terenie gminy wójt (burmistrz, prezydent miasta) objętych wojewódzką ewidencją zabytków. Jest ona podstawą, którą należy uwzględnić w stadium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jak i planie zagospodarowania przestrzennego.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analizując stan krajobrazu kulturowego Gminy Ryjewo rozpoznano następujące czynniki determinujące dalszy rozwój dziedzictwa kulturowego gminy:

Silne strony:

- liczna zabudowa mieszkalna wraz z budynkami gospodarczymi pochodząca z drugiej poł. XIXw i XXw.
- zachowane obiekty architektury sakralnej (kościół) wraz z budynkami przylegającymi (plebanie) i cmentarzami katolickimi
- obiekty małej architektury sakralnej w formie zabytkowych kapliczek
- cmentarze pomenonickie i ewangelickie
- środowisko naturalne , krajobraz kulturowy

Słabe strony:

- liczne zmiany i zatarcia charakteru dawnych zabudowań menonickich
- stosunkowo mało zabytków architektury wpisanych do wojewódzkiego rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków
- brak inwestorów zewnętrznych zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych
- niedostateczna edukacja o wartościach dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców
- niewystarczające dofinansowanie do projektów dotyczących remontów, konserwacji zabytków, w tym dla prywatnych właścicieli
- brak lub niska wiedza o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów historycznych

Szanse:

- możliwość rewaloryzacji części substancji zabytkowej z wykorzystaniem dotacji unijnych
- korzystne tendencje i prognozy w zakresie rozwoju turystyki kulturowej
- rozszerzenie współpracy międzyregionalnej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Zagrożenia:

- postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego
- brak poczucia wspólnoty lokalnej wśród mieszkańców gminy
- niewłaściwe regulacje prawne umożliwiające niekontrolowaną urbanizację na obszarach cennych krajobrazowo skutkującą zagrożeniem krajobrazu kulturowego
- dewaloryzacja krajobrazu kulturowego, szczególnie zabytkowego osadnictwa wiejskiego przez niekontrolowany proces wprowadzania nowej zabudowy lub wymianę starej na nową o obcych formach
- brak odpowiednich przepisów pobudzających sponsorowanie kultury i ochrony zabytków
- traktowanie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego jako problemu konfliktogennego i ograniczającego swobodę dysponowania własnością prywatną i publiczną
- niewystarczająca współpraca państwa i samorządu terytorialnego na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego

7. Założenia programowe

Biorąc pod uwagę zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Ryjewo określono następujące priorytety oraz kierunki działań i zadania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Ryjewo na lata 2015 –2019.

Priorytet I:

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno -gospodarczego gminy.

Kierunek działań programu opieki:

Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Zadania:

- podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy
- pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w pozyskaniu środków na odnowę zabytków
- stała opieka nad zabudowaniami pomenonickimi, ich cmentarzami oraz cmentarzami ewangelickimi
- zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą

Priorytet II:

Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

Kierunek działań:

Rozszerzanie zasobu –aktualizacja i uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków .

Zadania:

- dokonywanie przeglądów zasobów wpisanych do rejestru zabytków
- zbieranie informacji, co 2 lata, od właścicieli obiektów wpisanych do ewidencji zabytków nt. przeprowadzonych remontów

Priorytet III:

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Kierunek działań:

Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

Zadanie:

- konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych miejscowości w lokalnych dokumentach planistycznych, strategicznych oraz decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania przestrzennego

Priorytet IV:

Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy

Kierunek działań:

Ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy

Zadanie:

- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Ryjewo na lata 2015 –2019 na stronie internetowej Urzędu Gminy
- udostępnienie informacji o obiektach zabytkowych na stronie internetowej Urzędu Gminy

8. Instrumenty służące realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Ryjewo mogą być wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- **instrumentów prawnych**
- wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- **instrumentów finansowych** obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych,
- **instrumentów koordynacji** obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa pomorskiego,
- **instrumentów społecznych** obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Ryjewo, po zaopiniowaniu przez

Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Wójt powinien sporządzać sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiać je Radzie Gminy oraz Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków. Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Proponuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu:

W ramach priorytetu I:

- poziom wydatków budżetu gminy na realizację programu ochrony i opieki nad zabytkami
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez właścicieli zabytkowych obiektów,
- liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed pożarem, zniszczeniem lub kradzieżą.

W ramach priorytetu II:

- ilość wprowadzonych zmian do gminnej ewidencji zabytków
- ilość nowych obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków

W ramach priorytetu III:

- ilość inwestycji na obszarach objętych ochroną zabytków

W ramach priorytetu IV:

- ilość opracowań umieszczonych na stronie internetowej Urzędu Gminy Ryjewo

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną, w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku. Zadania związane z opieką nad zabytkami na terenie Gminy Ryjewo mogą być finansowane m.in. z następujących źródeł:

- z budżetu gminy (w miarę posiadanych możliwości)
- finansowanie odbywać się może np. w ramach dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
- z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o

- ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy,
- z dotacji unijnych w ramach nowych programów operacyjnych
- z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego

11. Podsumowanie

Poprzez prowadzenie właściwej polityki władze samorządowe mogą i powinny wytyczać oraz kreować właściwe postawy obywateli wobec zachowanego dziedzictwa. Do najważniejszych zadań w tym względzie należy :

- 1) Edukacja mieszkańców w zakresie konieczności ochrony miejscowego dziedzictwa kulturowego. Propagowanie idei poszanowania lokalnej specyfiki budowlanej i zachowania ciągłości tradycji. Wskazane są takie inicjatywy jak organizowanie spotkań dla ludności z pracownikami służb konserwatorskich, tworzenie ścieżek edukacyjnych dla młodzieży szkolnej, mające na celu uświadomienia roli zabytków w krajobrazie kulturowym. Wskazywanie i promowanie najlepszych realizacji inwestycji związanych z zabytkami.
- 2) Administracyjne egzekwowanie rygorów określonych m.in. w dokumentach planistycznych oraz decyzjach administracyjnych, głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji, a także ochrony wyznaczonych obszarów i budynków. Ważną rzeczą jest również skuteczna egzekucja prawa budowlanego, a co za tym idzie walka z samowolami budowlanymi. To właśnie prawdopodobnie samowole budowlane przyczyniły się do utraty cech zabytkowych przez znaczną część budynków. Należą do nich głównie wymiany okien, najczęściej wiążące się z poszerzeniem otworów, zmiany kształtu dachu, dowolny dobór poszycia, zbijanie tynków lub też tynkowanie elewacji ceglanych oraz docieplanie kosztem podziałów architektonicznych wystroju.
- 3) Rozwój i promocja walorów turystycznych, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych.
- 4) Monitoring umów dotyczących sprzedaży zabytków osobom i przedsiębiorstwom prywatnym, pod kątem realizacji zobowiązań tych podmiotów względem zakupionych obiektów.
- 5) Wykorzystanie zabytkowych zasobów gminy do aktywizacji gospodarczej np. w obszarze turystyki i rekreacji.
- 6) Współpraca ze służbami konserwatorskimi województwa
 - a. Zakres ochrony konserwatorskiej dla obiektów ujętych w rejestrze zabytków. Wszelkie działania projektowe, remontowe i inwestycyjne związane z tymi obiektami wymagają pozwoleń Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
 - b. Zakres ochrony konserwatorskiej dla obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Wymaga się zachowania: bryły obiektu i dachu co do kształtu i materiału, podziałów w

elewacji, wystroju architektonicznego, stolarki okiennej i drzwiowej co do wielkości, kształtu, wewnętrznych podziałów oraz detalu ozdobnego. Dopuszcza się stosowanie nowych technologii we wnętrzu obiektu. Wszelkie działania projektowe, remontowe i inwestycyjne związane z tymi obiektami, wykraczające poza wyżej wymieniony zakres, wymagają uzgodnienia z Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ustala się następujące zadania, które powinny być uwzględniane przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, wspierające właścicieli lub posiadaczy zabytków, wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a mianowicie:

- 1) Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- 2) Wyeksponowania poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- 3) Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
- 4) Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- 5) Realizacji przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.